

NR 16

Att odla i norr

Norrland sträcker sig geografiskt från Gävleborgs län och norrut. Odlingsmässigt kan man utgå från Riksförbundet svensk Trädgårds zonindelning, där zon 5 till 8 motsvarar norrländska förhållanden. Den botaniskt definierade gränsen Limes Norrlandicus, följer ekens nordgräns och går från norra Värmland, genom Dalarna längs Dalälven till Östersjökusten.

Kort, ljus sommar

Att odla i norr har sina begränsningar – växtperioden är 2-3 månader kortare än i södra Sverige, 1-2 månader kortare än i Mellansverige och medeltemperaturen är i genomsnitt lägre. Många växtslag hinner därför inte utvecklas till mognad. Den korta växtsäsongen begränsar också tiden för frukt- och bärväxter att bilda blomknoppar vilket kan ge något lägre skördar. De stränga vintrarna minskar dessutom urvalet av buskar, träd och perenner.

Låg marktemperatur till följd av långa vintrar med djup tjäle begränsar odlingen av växter som kräver mycket värme, t ex bönor och gurka. Frostnätter under odlings-säsongen är inte ovanliga, speciellt i låglänta områden. Frost kan allvarligt skada växter som potatis, bönor, jordgubbar och många blommor.

Näringsfattiga jordar

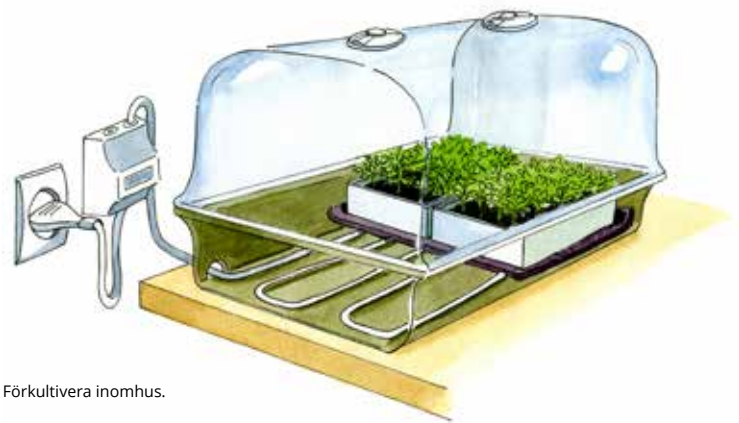
Jordarterna i Norrland varierar. I inlandet är lätta morän-jordar med mest grus, sand och mo vanliga. I kusttrakterna och upp efter älvdalarna finns slättområden med rena så kallade sedimentjordar av mjåla och lera.

Många av norrlandsjordarna är ganska näringsfattiga och med lågt pH-värde som en följd av att de härstammar från näringsfattiga och sura bergarter. De behöver därför en del jordförbättring. Runt Storsjön i Jämtland finns kalkrika moränjordar som är mycket bördiga.

Ta vara på fördelarna

Dessa begränsningar uppvägs lyckligtvis av flera positiva faktorer:

- Den korta växtperioden är intensiv tack vare de långa dagarna. Den totala ljusinstrålningen blir därför lika stor som i södra Sverige under en växtperiod.
- Den snabba tillväxten ger mjällare och sprödare grönsaker.
- Den stora mängden ljus under en kort period ger mer smak och arom på frukter, bär och grönsaker.
- Många skadegörare som finns i södra Sverige saknas i norr eftersom de inte överlever vintern.
- Ett stabilt snötäcke under större delen av vintern skyddar många annars köldkänsliga växter.
- De vanligaste jordarna har fördelen att de värms och torkar upp snabbt på våren.

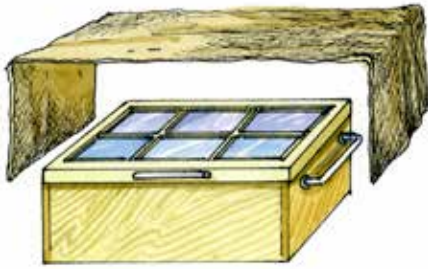

Förkultivera inomhus.

Motverka nackdelarna

Genom att välja odlingsplats, rätt behandling av jorden samt lämpliga växter kan man åstadkomma prunkande trädgårdar och odlingar:

- Odlas snabbväxande växtslag.
- Odlas inte rena vintersorter av t ex morot och kål som inte hinner utvecklas.
- Växter som vill ha mycket värme trivs på lätta jordar i söderläge, gärna under fiberduk.
- Förläng säsongen genom att förkultivera, dvs så inomhus och plantera ut plantor av växter med lång utvecklingstid. Täck med fiberduk.
- Odlas i tunnel. Enkla växthus täckta av plast som skall tas av vintertid för att inte knäckas av snö.
- Odlas främst på de lätta, varma jordarna. Anlägg upphöjda bäddar och förbättra näringsinnehåll och vattenhållning genom att blanda i kompost, torv och stallgödsel.
- Undvik att odla på låglänta platser där växterna lätt drabbas av frostsador. Det gäller speciellt om det är mulljord som håller kvar fukt och kyla länge.
- Skydda känsliga växter mot vinter- och vårsador. Håll buskar och trädskronor glesa genom gallring. Skaka av snö som hotar att flåka grenar. Vattna vintergröna växter ordentligt på hösten och täck mot för intensiv vårsol som kan orsaka så kallad frosttorka. Grenarna och blad tinar upp och avger vatten som de inte kan kompensera med att ta upp vatten från jorden som är frusen.
- Satsa på hårdiga växter, fråga efter deras ursprung i plantskolan, se även **Lätt om odling nr 17 "Växter för hårt klimat"**.

I upphöjd jordbädd, t.ex pallkrage blir jorden fortare varm. På våren kan man ställa på en flyttbar kallbänk för tidig sådd. Blir det frost är det lätt att täcka över kallbänk och pallkrage med säckväv eller gamla mattor.

Odla i tunnlar för att hålla kvar värmen.

Vintertäck mot frosskador och mot gnag från hjortdjur och sork.

- Täck känsliga växter med granris och extra snö om snötäcket är tunt.
- Trampa till snön runt fruktträd, bärbuskar och andra träd och buskar för att minska risken för sorkskador.
- Gödsla inte fleråriga växter med kväverikt material som gräsklipp och höns gödsel efter mitten av juli. Det gynnar stark tillväxt och ger sämre härdighet. Träaska innehåller fosfor och kalium som ger bättre härdighet. Bör bara användas på prydnadsväxter då aska kan innehålla för stora mängder av kadmium, särskilt pelletsaska.

Vill man trots allt odla lite känsligare sorter av t ex rosor och perenner kan man gräva upp dem på hösten och förvara dem frostfritt i förråd eller källare. Under förvaringen får växterna inte ha det för varmt och fuktigt eftersom de då kan ruttna. De får heller inte torka ut helt.

Vad kan man odla i norr?

GRÖNSAKER

De flesta grönsaker går att odla, särskilt om de förkultiveras och odlas under fiberduk. Kålväxter, purjo, selleri, gurka, squash m fl behöver förkultiveras. Selleri, purjolök och svartrot hinner inte bli lika stora som i södra Sverige.

ETTÅRIGA BLOMMOR

Alla ettåriga blommor går att odla, men många behöver förkultiveras eller köpas som färdiga plantor för att få en rik blomning. Flitiga Lisa, lejongap, lobelia, petunia och tagetes, liksom många eterneler hör till de blommor som måste förkultiveras.

PERENNER

De flesta perenner klarar sig utmärkt i norr. Det ofta tjocka snötäcket är ett effektivt skydd mot vinterns påfrestningar. En väldränerad och skyddad plats gör att även känsligare växter klarar sig bra.

Några perenner övervintrar i norra Sverige men hinner inte blomma längst i norr på grund av den korta sommaren. Exempel: höstastrar, höstflox och höstanemoner. Tänk på att perenner kan ruttna under snön om inte marken är frusen. Trampa till snön runt växterna eller skotta undan snön så att kylan kan tränga ner innan snön läggs tillbaka igen. Snöfattiga vintrar kan vintertäckning behövas mot sträng kyla. Stark vårsol kan skada skott på tidiga sorter. Skydda med granris i soliga lägen.

FRUKTRÄD

Härdigheten varierar mycket mellan olika sorter men det är inte bara sorten utan i lika stor utsträckning grundstammen som är av betydelse för härdigheten. För svenska sorter är A2 för äpple är den vanligaste grundstammen. Länge har svenska och sydeuropeiska sorter varit vanligast men nu finns det betydligt fler härdiga sorter som kommer från våra grannar i öster.

Några tidiga svenska sorter som hinner utvecklas är Säfstaholm, Gyllenkroks Astrakan, Transparente Blanche, Silva, och Rödluvan. Några av de finska, baltiska och ryska sorterna är Gul kanel, Moskväs päronäpple och kanske den allra härdigaste Borgovskoje. De står på grundstammen 'Antonovska' som visat sig vara mycket lämplig i norr då den är både härdig och frisk.

Päron kräver goda lägen. Gråpäron och Augustipäron är exempel på ett par av de härdigaste sorterna. Pepi från Lettland är en tidig sort som klarar zon 5-6.

Av körsbär är det surkörsbär som klarar sig bäst, t ex Skuggmorell, Fanal och Chokladkörsbär. Sötkörsbär är betydligt känsligare och kan bara odlas i de allra gynnsammaste lägena. Lönneberga från Vimmerby klarar sig i zon 5-6 om de kan skyddas från tidig vårsol.

Plommon kräver också skyddade lägen och kan, precis som päron, med fördel spaljeras mot en varm vägg. Experimentalfältets sviskon och Tunaplommon är ett par av de härdigaste plommonträden liksom den kinesiska sorten Mi Tao Li.

Det finns flera busktyper av körsbär (Kirska, Nordia, Chokladkörsbär) och plommon (Madame) växer på egen rot. Det innebär att om de fryser ner så kommer ändå äktaskott från roten.

Av körsbär så är surkörsbär de som klarar sig bäst t.ex. skuggmorell.

BÄR

De vanligaste bärslagen, vinbär, hallon, krusbär och jordgubbar är alla härdiga i norr. Vissa sortskillnader finns dock. Sena sorter hinner inte alltid mogna ordentligt.

ANDRA BÄR

Björnbär kan klara sig i mycket skyddade lägen. Men de fryser ofta tillbaka kraftigt över vintern och det är sällan någon större mängd bär som hinner mogna på hösten. Ett knep är att lägga ner årsskott och låta dem täckas av snö. Taybär och hösthallon kan odlas i kallväxthus och vintertäckas.

PRYDNADSBUSKAR OCH TRÄD

En utförlig växtförteckning finns i **Lätt om odling nr 17 "Växter för hårt klimat"**. Nedan nämns några exempel på växter speciellt framtagna för Norrland:

- Praktspirea, *Spirea japonica* "Odensala"
- Snöbollsbuske, *Viburnum opulus* "Strömsund"
- Skärmtry, *Lonicera involucrata* "Lycksele"
- Ungersk syren, *Syringa josikaea* "Måttsund"

Vanliga bär som krusbär, vinbärhallon och jordgubbar klarar kylan bra.

Gräsmattan

Gräsmattans skötsel är viktig, eftersom den påverkar övervintringen. På hösten bör man undvika att kvävegödsla eller klippa för kort (4 cm) och att klippa alltför sent på säsongen. Välj gräsfrö som lämpar sig för Norrland.